

Prethodno priopćenje

UDK 711.424(497.13)

PROLEGOMENA ZA URBANOLOŠKI ATLAS HRVATSKE

Bruno Milić

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno u redakciju 2. 2. 1993.

Sažetak

U sklopu znanstveno-istraživačkog projekta "Građa za povijest urbanizma Hrvatske", članovi Katedre i Zavoda za urbanizam Arhitektonskog fakulteta, sakupili su i sistematizirali tijekom godina mnogo kartografskog i drugog materijala, napose o središnjim gradovima Istre. Taj je materijal bitno dopunjen novim urbanističkim studijama i analitičkim snimkama stanja na terenu, tako da se otvara mogućnost sintetiziranja i prezentacije cjelokupne građe u jednom, uvjetno nazvanom, "Urbanološkom atlasu Hrvatske". Prema preliminarnom prijedlogu osnovne strukturacije, taj bi Atlas trebao obuhvatiti svu relevantnu arhivsku, analitičku i prospektivnu građu, prije svega karte, planove, crteže te dijagrame i tablice. U skladu s takvim konceptom, rad na projektu "Građa za povijest urbanizma Hrvatske" usredotočen je u protekle tri godine na urbanološku obradu povijesnih mjesta i gradova općine Pazin, kao segment i "key study" za opći atlas Hrvatske. Vrlo opsežan rad na kartografskom materijalu dio kojega je prikazan u ovom izvještaju, autorski je obradio te grafički uredio arhitekt Zlatko Karač, asistent na Arhitektonskom fakultetu. Uz odgovarajuće dopune i tekstualne komentare, taj će rad biti spreman za publiciranje.

U sklopu projekta "Znanstvene osnove prostornog planiranja i poboljšanja ljudske okoline", Fondu za kulturu Hrvatske prijavljena su 1987. godine istraživanja urbanističke problematice naselja središnje Istre. Taj je rad bio nastavak studijskih snimanja terena u Istri što su ih od 1973. do 1986. godine provodile studentske ljetne ekipe te ljetna škola zagrebačkoga Arhitektonskog fakulteta u Motovunu. U tom su razdoblju izvršena brojna urbanistička rekognosciranja, prikupljena je

i evidentirana arhivska građa, izrađene su urbanološke analitičke karte postojećeg stanja za nekoliko istarskih gradova, napose Motovuna. Tema "Gradovi središnje Istre" od 1987. je godine sastavni dio znanstvenog projekta "Građa za povijest urbanizma Hrvatske"¹. Taj ambiciozni i, s obzirom na krajnje ograničene kadrovske, materijalne i ostale mogućnosti, očito predimenzionirani projekt sveo se u protekle četiri godine na izradu koncepta "Urbanološkog atlasa Hrvatske" i probnog modela jednog njegova segmenta, koji je obuhvatio područje Pazinštine, odnosno općine Pazin. Zamisao o "Atlasu" kao zbirci planova i urbanističke grafičke dokumentacije, sa svim popratnim i komplementarnim materijalima, temeljila se na dugogodišnjem stručnom i znanstvenom iskustvu članova Katedre i Zavoda za urbanizam zagrebačkoga Arhitektonskog fakulteta, te na bogatom kartografskom fundusu koji je sakupljen i pohranjen na Katedri od vremena njezina osnutka do danas. Bez posebnog obrazlaganja potreba i značenja takvog Atlasa za cijelu Hrvatsku (što ovdje držimo izlišnim) i bez detaljnih iznošenja njegove unutrašnje znanstveno-stručne sistematizacije i organizacije (što je u ovom trenutku preuranjeno) u ovom izvještaju dajemo preliminarni prikaz sadržaja i osnovne strukture Atlasa kao prolegomenu za stručnu raspravu i provjeru njegovih dimenzija i mogućnosti realizacije, te sumarni ekspeze rezultata dosadašnjega rada na urbanološkim kartama, tablicama i dijagramima za područje Pazina. Općina Pazin prva je uzeta u obradu, kao "key study", jer su se terenski radovi mogli najdjelotvornije i s najmanje sredstava obaviti posredovanjem fakultetskog centra u Motovunu. Taj smo elaborat nazvali "Urbanističkim atlasom povijesnih mjesta i gradova općine Pazin", jer su njime obuhvaćeni ne samo gradovi nego i svi značajniji lokaliteti i ansambli izvan urbanih cjelina. Izraz "povijesni" shvaćen je u doslovnom historiografsko-urbanističkom značenju: mjesto i grad u procesu razvoja u prostorno-vremenskom kontinuumu, koji uključuje i trenutak sadašnjosti. "Atlas" bi trebao obuhvatiti ovu materiju:

A. Arhivska građa:

1. Povijesna ikonografija
2. Povijesna kartografija
3. Demografska, socijalna i ekonomsko-povijesna strukturacija
4. Ostala arhivska dokumentacija

B. Analitičko-sinoptička građa:

1. Pregledne karte širih i užih geografskih područja
2. Topografske karte naselja i uže okolice
3. Analitičke tematske karte
4. Katalog detalja, urbane opreme i mobilijara
-detalji urbanog mobilijara
-prikazi središnjih gradskih prostora
5. Dijagramski i tabelarni prikazi
6. Fotografska i fotogrametrijska dokumentacija
7. Komplementarna građa
– arhitektonska dokumentacija
– socijalno-demografska

- gospodarska
- ekolojska itd.

C. Prognostička građa

- Razvojni planovi i programi
- Urbanistički planovi i projekti
- Gospodarske osnove (šumarske, poljoprivredne i dr.) itd.

Prema tako preliminarno postavljenoj organizacijskoj shemi, u protekle tri godine izrađene su za devet gradova na području općine Pazin dvije pregledne karte širega i užeg općinskog teritorija, devet topografskih karata, dvadeset i sedam analitičkih tematskih karata, nekoliko urbanističko- arhitektonskih detalja, te veći broj dijagramskih i tabličnih prikaza. Prikupljena je i evidentirana arhivska građa, kao i ona koja se odnosi na studije i elaborate svrstane kao komplementarna i prognostička građa. Sav rad na grafičkoj obradi navedenih karata, planova, dijagrama i tablica, koje se djelomično prezentiraju u ovom izvještaju, izvršio je arhitekt Zlatko Karač, asistent pri Katedri za urbanizam Arhitektonskog fakulteta, koji je sudjelovao i u prikupljanju, sistematizaciji i obradi ostalog dokumentacijskog materijala. Uz komentar dosad obavljenog rada na "Urbanološkom atlasu povijesnih mjesta gradova općine Pazin", u ovom izvještaju nešto opširnije prikazujemo tematske karte, koje su zapravo temeljne karte "Atlasa".

A. Arhivska građa

Ad. A.I. Povijesna ikonografija

Bez obzira na relativnu tehničku nepreciznost najstarije slikovne dokumentacije, vedute gradova, njihove minijature na povijesnim kartama (primjerice prikazi antičke Pule i Poreča na *Tabuli Peutingeriani*), likovni prikazi, te modeli i makete naselja vezani za sliku ili skulpturu sveca zaštitnika (Gračišće), često su, iako ne jedini, ali svakako najvažniji, dokument za identifikaciju povijesnoga stanja. Primjerice, prema Valvasorovim gravurama Trviža i Berma (1679) ubicirali smo poziciju srušenih obrambenih tornjeva u jezgri tih gradova. Prema Valvaso-

Slika 1.

Analitička naselja i putovi na području Istre s dijelom jadranske obale od Aquileie do Tarsatice (Tabula Peutingeriana, itinerarij iz polovice 4. stoljeća, prect iz 12. stoljeća)

Slika 2.

Beram u 17. stoljeću (J. W. Valvasor: "Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе", Tab. 280, Bagensperg, 1679. (faksimil-izdanje: Cankarjeva založba, Ljubljana 1970).

ru je, također, lociran i oblikovno dokumentiran most na ulazu u pazinski Stari grad, a na sličan se način može rekonstruirati povijesni duktus ili izgled gradskih zidina na mjestima gdje su se u međuvremenu dogodila obimnija rušenja forifikacija (Lindar). Korisna su dopuna ovoj zbirci povijesnih prikaza arhivske fotografije i stare razglednice² koje omogućuju uvid u negdašnje stanje, uglavnom u ono prije recentnih devastacija. Njihovom kronološkom i tematskom sistematizacijom vrlo se plastično mogu prikazati strukturalne i oblikovne transformacije povijesnih jezgri tijekom 20. stoljeća, kada su se i dogodile najveće promjene u fizičkom tkivu istarskih gradova.

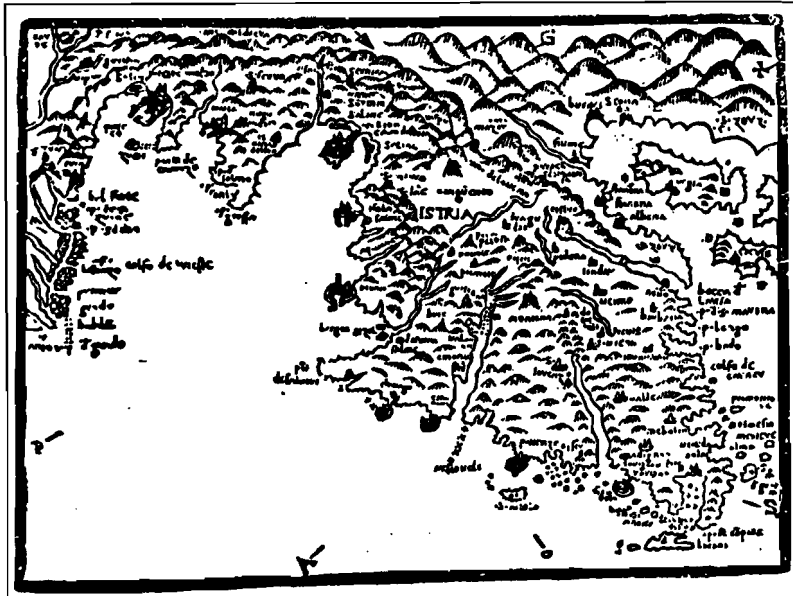
Ad A.2. Povijesna kartografija

Važan element za identifikaciju povijesne naseobinske geografije Istre, mreže negdašnjih gradova, starih putnih koridora, kao i nekih danas nestalih utvrda, samostana itd., arhivske su zemljopisne karte³ na kojima je prikazan najstariji poznati raspored naselja u prostoru. U toj grupi posebno je vrijedna Cappova karta Istre (1530), Bentellieva karta Dalmacije-Istre (1565), Camocieva karta Ugarske i susjednih zemalja (1570), itd., gdje je unatoč mjernim i grafičkim nepreciznostima samoga plana, za standarde onoga vremena relativno točno prikazan položaj srednjovjekovnih gradova, sa zanimljivim slikovnim simbolima i starom ortografijom.

Međutim, za urbanološka istraživanja unutarnje strukture povijesnih naselja nemjerljivu vrijednost imaju stari katastarski planovi. U prvome redu, značajan je venecijanski katastar iz 18. stoljeća s osnovnim geodetskim i strukturalnim podacima za sve ondašnje mletačke provincije. Za promatrano područje Pazinštine u faksimilu je kompletirana zbir-

Slika 3.

P. Coppo, Karta Istre oko 1530. (prema A. Pandžić: "Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske", katalog izložbe PMH, MUO, Zagreb, 1988, str. 29).

ka karata iz prve državne izmjere Istre (1819/20)⁴, crtana koloriranom tehnikom, u uobičajenom mjerilu onoga vremena 1:1440, 1:2880. Na njima je vrlo precizno prikazan sustav parcelacije, izgradnje, vlasništva, a djelomično i namjene pojedinih čestica (građevinske parcele, vrtovi, javni objekti, putovi itd.). Budući da su ti katastarski planovi nastali prije drastičnih devastacija istarskih povijesnih naselja, što su se dogodile u drugoj polovici 19. i tijekom 20. stoljeća, u bitnim je strukturalnim elementima na njima zapravo vidljivo srednjovjekovno stanje gradske matrice, koje ni na jednom do sada poznatom grafičkom izvorniku nije tako temeljito dokumentirano.

Ad. A.3. Demografska, socijalna i ekonomsko povijesna struktura-cija

Za kretanje broja žitelja u povijesnim gradovima središnje Istre, u nastavku rada na "Atlasu", potrebno je istražiti najstarije demografske izvore, kao što su župne matične knjige ili porezni popisi "glava". Za novija razdoblja (19. i 20. stoljeće) provedena je analiza na temelju publiciranih državnih popisa stanovništva (1857-1971)⁵, koji su potom obrađeni u komparativnim tabličnim i dijagramskim prikazima. Za gotovo sva promatrana naselja Pazinštine (izuzevši Motovun, koji odudara od općih trendova) dijagrami pokazuju ujednačenu krivulju pada grad-

Slika 4.

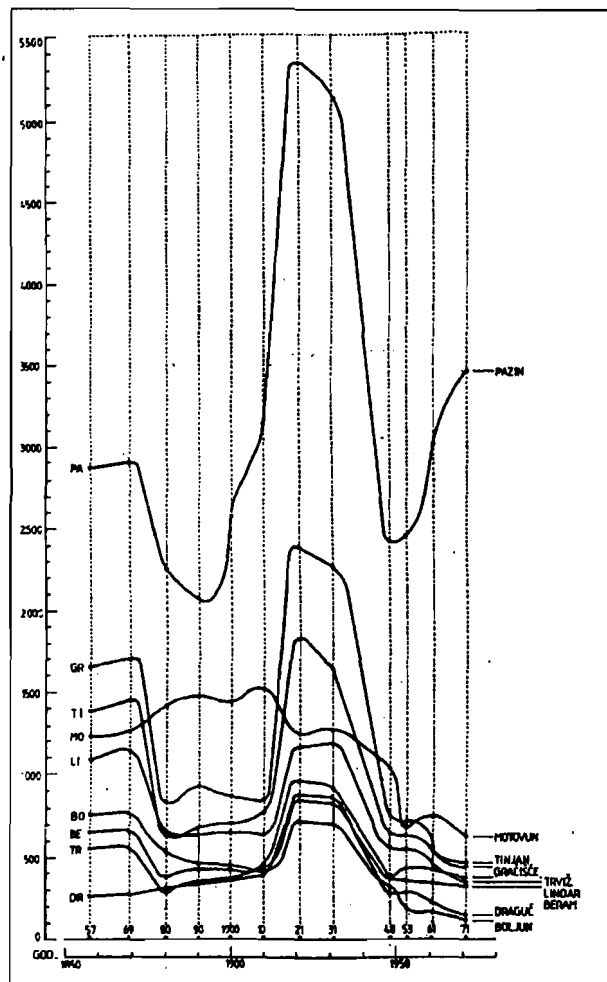
Katastarski plan Motovuna, 1819, mj. 1:2880 (izvor: Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju Historijskog arhiva u Splitu).

skog stanovništva u razdoblju masovnih prekomorskih emigracija (popisne godine 1869, 1880, 1900. i 1910), zatim nagli uspon u vrijeme talijanskog protektorata nad Istrom (popisi 1921. i 1931), te katastrofalnu depopulaciju od 1945. godine do danas.

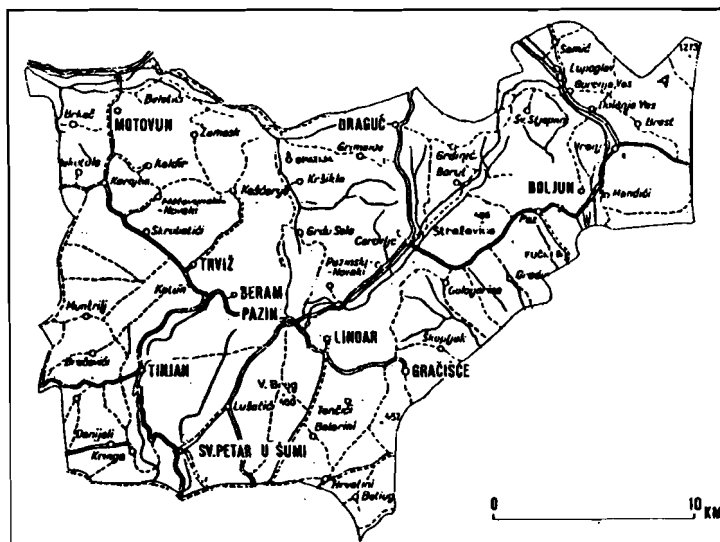
Zanimljivo je da je u poslijeratnom razdoblju, u sumi prikazanih negativnih trendova, jedino Pazin slijedio konstantnu krivulju revitalizacije stanovništva. Kao podloga za prikaz socijalne i etničke strukture stanovništva, naročito nakon programiranih poslijeratnih narodnosnih mijena, nužna bila bi detaljna analiza cijelog istarskog prostora, koja međutim još nije izgrađena. Nedostaju i komplementarne studije s područja gospodarske problematike, koje su potrebne za dalja interdisciplinarna istraživanja, posebno u uvjetima nove strategije regionalnog razvoja Hrvatske.

Slika 5.
Dijagramski prikaz kretanja broja stanovnika za devet povijesnih naselja općine Pazin (prema Državnim popisima 1857- 1971, izradio: Z. Karač).

Navedeni demografski pokazatelji i drugi relevantni podaci bitna su komponenta analitičkog dijela "Urbanološkog atlasa povijesnih mjesta i gradova Istre", budući da ukazuju na razloge odumiranja pojedinih naselja, kao i na moguće probleme u procesu njihove revitalizacije.

Slika 6.
Pregledna karta općine Pazin, original u mjerilu 1:100.000

B. Analitičko-sinoptička građa

Ad. B.1. Pregledne karte širih i užih geografskih područja p

Karte prikazuju regionalne cjeline Istre koje su za potrebe ovog projekta formirane bilo prema kulturno-povijesnim, prirodno-geografskim ili društveno-političkim odrednicama. Pregledna karta današnje općine Pazin (m 1:100.000) ima preliminarni okvir, se u daljem radu može pokazati potreba za razdiobom i na druge prostorne cjeline, oblikovane po drugim kriterijima, ili po elementima novog teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske (župnije, općine, gradovi). Konačna razdioba može se oslanjati na povijesnu podjelu Istre, na mletački i austrijski dio, a za topografiju sakralnih lokaliteta svakako bi bile relevantne granice crkvenih dijeceza (Pula, Poreč, Pićan, Kopar).

Karta općine Pazin prikazuje devet povijesnih gradova odnosno naselja s urbanim karakteristikama koji su do sada analitički obrađeni: Beram, Boljun, Draguč, Gračišće, Linđar, Motovun, Tinjan i Trviž. Naznačeni su i ostali kulturno-povijesni lokaliteti, arheološka nalazišta, arhitektonski ansambli (npr. kompleks samostana Sv. Petar u Šumi), kao i značajniji pojedinačni spomenici izvan naselja (crkva Sv. Marije na Škrlijinama, spomenik Gortanu kod Berma itd.⁹).

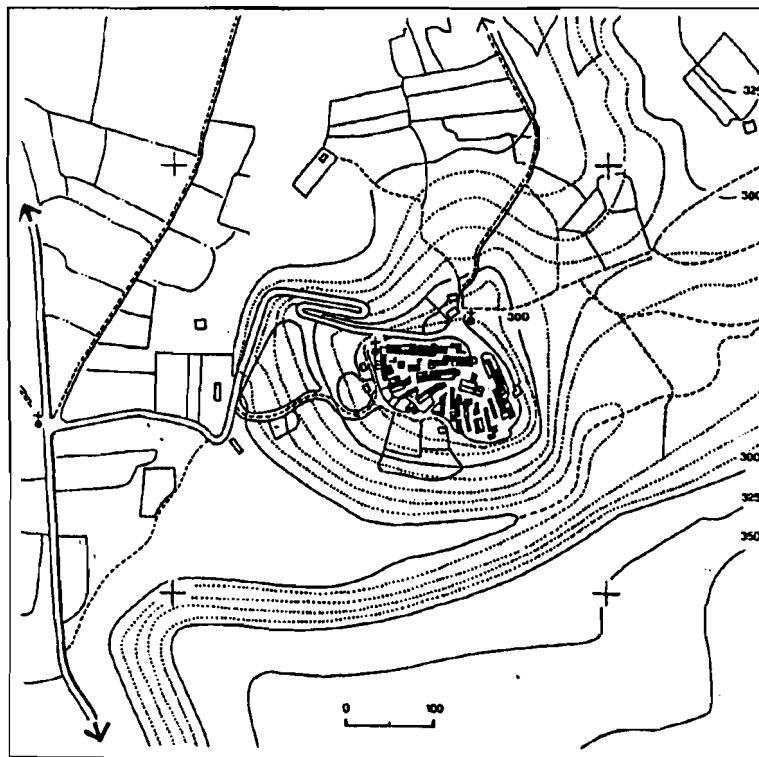
Svi ti lokaliteti monografski su obrađeni u grafičko- dokumentacijskom dijelu "Atlasa" po metodološkom modelu koji je primjenjiv za cijeli prostor Istre.

Ad B.2. Topografske karte naselja i uže okolice

Pojedinačne povijesne lokalitete, ansamble i urbane cjeline u nužno je prije svega obraditi u kontekstu njihovih užih i širih topografskih okvira. Za naselja i gradove primjerene su za tu svrhu topografske karte izrađene na osnovi najnovijih ODK 1:50000. To mjerilo dostatno je za prikaz morfologije reljefa i prostiranja naselja, konfiguracije prirodnog okoliša, zatim za prikaz gabarita naselja, povijesnih i suvremenih putova i ostalih relevantnih elemenata opće naseobinske dispozicije u slici istarskog krajolika. Važan je element prirodnog habitusa i prikaz masa zelenila u kontaktnim zonama u okolici naselja.

Slika 7.

Topografska karta Berma (izradio: Z. Karač, prema ODK mj. 1:5000, sek. Pazin 42).

Ovako pripremljene topografske karte pružaju mogućnost sumarnog uvida u opću strukturu naselja, u njihovu unutarnju uličnu mrežu, te blokovsku gradnju, a djelomice i u sustav parcelacije. Na kartama su jasno fiksirani i svi dominantni pojedinačni objekti (crkva, kaštel, zidine, zvonik...). Na mjestima gdje je to bilo moguće izvršena je korektura današnje situacije prema stanju iz prve polovice prošlog stoljeća kada je provedena prva sustavna katastarska izmjera Istre (1819/20).

Ad B.3. Analitičke tematske karte

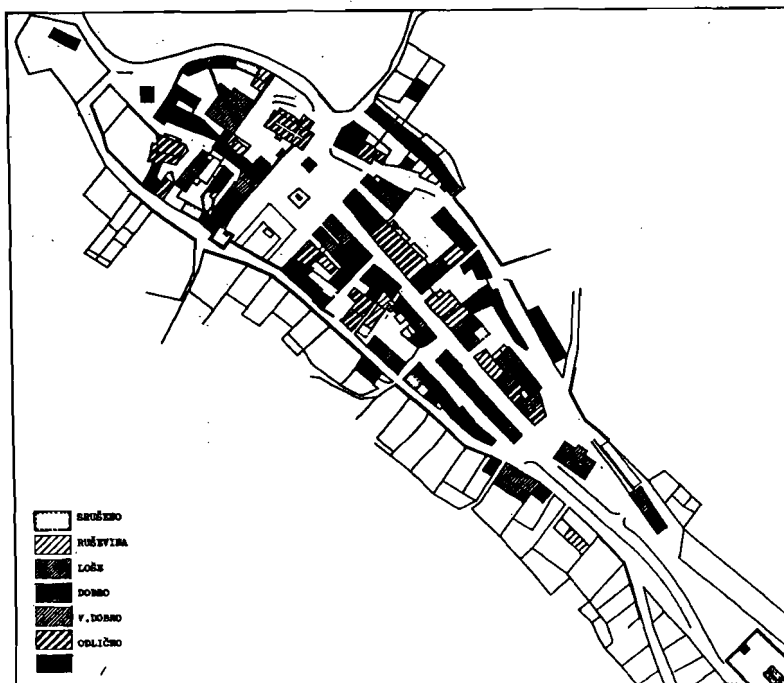
Ova grupa planova po svom obimu, aktualnom sadržaju i praktičnoj uporabnoj vrijednosti najvažniji je dio "Atlasa". Za svako naselje na desetak posebnih karata obrađeno je sljedeće: 1. građevno stanje, 2. katnost, 3. krovovi, 4. stilska i kronološka periodizacija, 5. spomenička valorizacija, 6. pokrovno gradivo, 7. javne površine, 8. zelene površine, 9. struktura vlasništva, 10. socijalna struktura, 11. struktura namjena, 12. komunalna oprema.

Kao podloga za te analitičke prikaze korištena je rektificirana katastarska matrica crtana prema prvoj izmjeri (1819-20), pri čemu je na našim podlogama izvršena redukcija nebitnih geodetskih oznaka, signatura i sl. Zbog neadekvatnog mjerila originala (1:2880, 1:1440) karte su prevedene u operativno dekadsko mjerilo 1:1000, koje se pokazalo primjerenim veličini istarskih povijesnih naselja i gradova. Poblježe ćemo komentirati prve tri grupe tematskih urbanoloških karata.

Građevno stanje Građevno stanje elaborirano je na osnovi procjena i provjera provedenih na licu mjesta tijekom višegodišnjih studijskih obilazaka Istre s ekipom studenata i nastavnika zagrebačkoga Arhitektonskog fakulteta. Priložene karte prikazuju stanje u proljeće 1989. godine, no, zbog stalnih promjena i daljih devastacija građevnog fonda središnje Istre, bonitetna karta je "nestabilna" i zahtijeva periodične verifikacije. Građevno stanje svakoga pojedinog objekta kategorizirano je prema jednoj od pet osnovnih kvalitetnih grupa, sa sumarnom ocjenom koja ne sadrži detaljne statičke, tehničke, geomehaničke i druge relevantne analize, što ih je izvan okvira "Atlasa" svakako potrebno provesti, barem za najmarkantnije pojedinačne objekte, poput gradskih zvonika, crkava, ugroženih dijelova zidina itd. (najnovija urušavanja dogodila su se u Motovunu). Na tim kartama nije bilo moguće poblježe diferencirati stanje pojedinih konstruktivnih dijelova (temelji, zidovi, svodovi) od stanja cjeline, ili kvalitete fasadne plastike, dekorativnih elemenata...

Unatoč tome, pokazalo se da je i takav, sumarni način kartiranja građevne kvalitete aplikativna baza podataka za izradu projekcija obnove povijesnih aglomeracija, budući da prikupljeni podaci, uz ostalo, omogućuju barem okvirnu procjenu potrebnih investicijskih veličina.

Slika 8.
Draguč, bonitetna karta, građevno stanje 1989. (izradio: Z Karač)

Katnost

Na kartama za svaki pojedini objekt prikazan je broj "punih" etaža; no, određeni problemi u grafičkoj prezentaciji pojavljuju se pri signiranju kuća smještenih na kosom terenu, gdje ulični i dvorišni dio nemaju istu etažnost. Također je teško prikazati poluetaze (suteren, mezanin), kao i stambena potkrovlja koja nemaju standardnu visinu. Izvan standardnog sustava označavanja katnosti (P, P+1...) za neke je markantne javne zgrade uvedena i posebna kategorija "visoki objekti", kako se ne bi dogodilo da, primjerice, crkve, zvonici i dijelovi fortifikacija, kao najviše građevine u cijeloj aglomeraciji, nose neadekvatnu oznaku "prizemno". Karta etažnosti značajan je element u definiranju treće dimenzije naselja, te u studiji kompozicijskih i gabaritnih odnosa u pojedinim dijelovima povijesnih jezgri. Važno je napomenuti da to nije prikaz stvarnih elevacijskih veličina, jer i susjedni objekti iste katnosti mogu, zbog različite svijetle visine etaža, imati bitno drukčiju građevnu visinu. U komparativnom sagledavanju, ove karte pokazuju zanimljive distinkcije između gotovo ruralne strukture jednog Berma (pretežno prizemnice) i naselja višeg urbaniteta, poput Motovuna (uglavnom dvokatnice!).

Slika 9.
Draguč, karta katnosti, stanje 1989. (izradio Z. Karač)

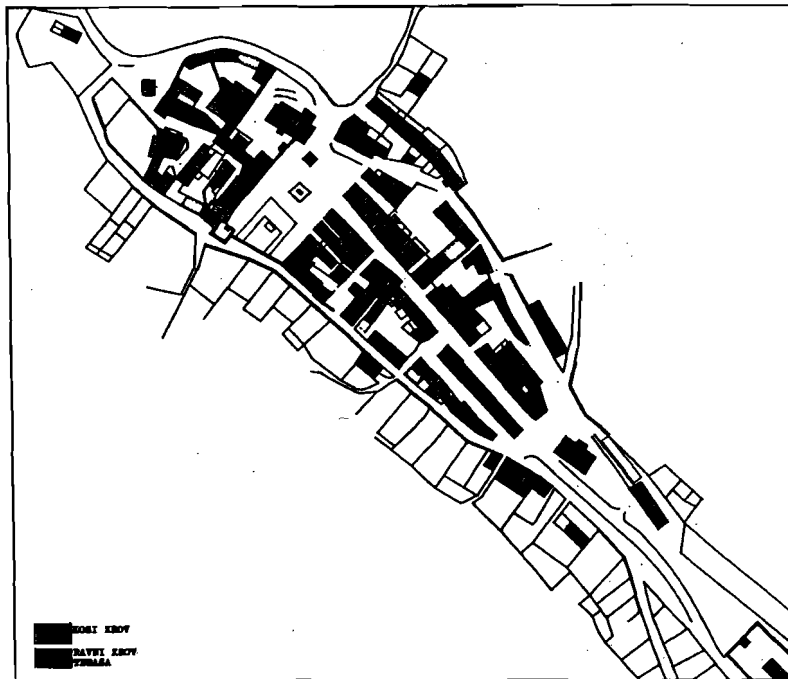
Iz prikaza katnosti mogu se izvesti i drugi urbanološki pokazatelji, kao što su evidentne razlike u gustoći stanovanja po jedinici površine kod povijesnih gradova sa zgusnutom parcelacijom i kućama više etažnosti, nasuprot niskim naseljima s rahlijom strukturom i parcelama veće površine.

Krovovi

Na kartama krovova prikazan je raspored kosih i ravnih krovova (terasa) za cijelo naselje. Za kose krovove označeni su padovi krovnih ploha i njihova geometrija (sljeme, uvala, streha), koje kao bitan element u kompoziciji cjeline formiraju "petu fasadu" grada.

Pokrovno gradivo po vrstama i kvalitativnim kategorijama prikazano je na posebnim kartama.

Slika 10.
Draguč, karta krovova, stanje 1989. (izradio Z. Karač)

Ad B.4. Katalog detalja, urbane opreme i mobilijara

Detalji i urbani mobilijar

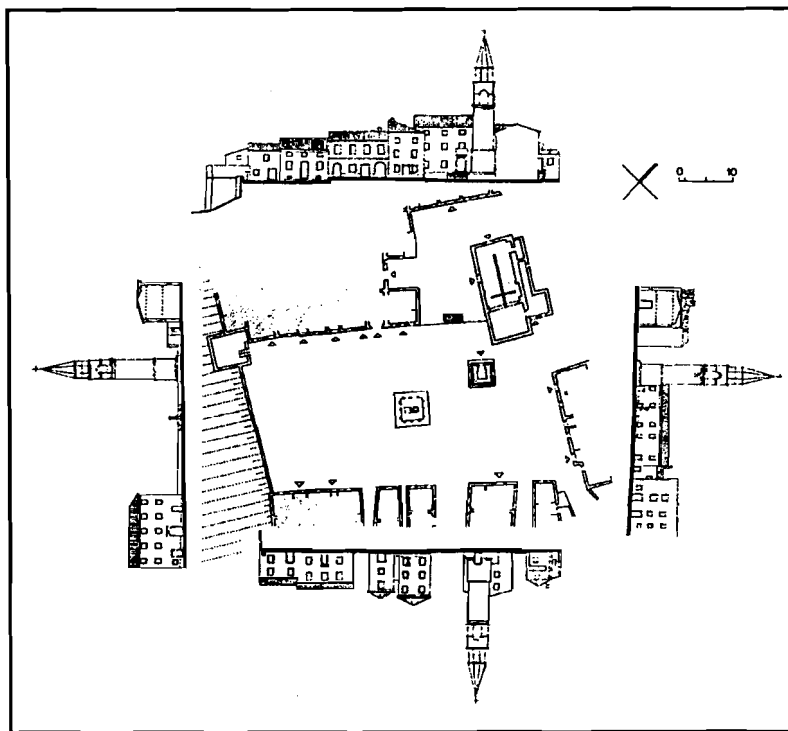
U interijeru povijesnih naselja registrirani su svi vredniji objekti urbanog mobilijara (fontane, krune bunara i cisterni, skulpture na javnim prostorima, raspela, detalji i obrade partera, povijesna rasvjeta itd.) koji u slici grada bitno utječu na formiranje kulturno-povijesnog ambijenta. Za osobito zanimljive detalje, poput grbova, natpisa, datacijskih tabli ili starih mjernih oznaka, sastavljen je album fotodokumentacije i arhitektonskih snimaka, dok je za složene elemente skulpturalne i arhitektonske plastike potrebno izraditi fotogrametrijske snimke.

U tu grupu ulaze i odgovarajuće aplikativne studije komunalne opreme.

Prikazi središnjih gradskih prostora

Kod povijesnih naselja s osobito značajnim gradskim mikrocjelinama, trgovima ili markantnim javnim prostorima, naročito onima oko gradskih vrata, lođa i sl., standardna kartografska prezentacija u mjerilu 1:1000 pokazuje se nedostatnom za prikaz svih bitnih topografskih, gabaritnih i oblikovnih elemenata. Ponegdje su zanimljivi glavni ulični

Slika 11.
Draguč, glavni trg (izradio Z. Karač)

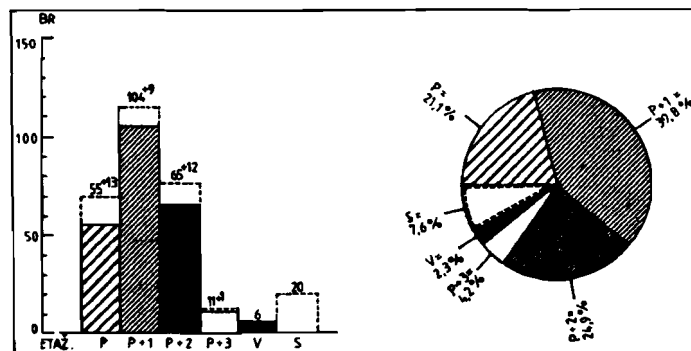
prospekti, pročelja oko trga, specifična kompozicija masa ili elevacije pojedinih istaknutih objekata, poput zvonika, obrambenih tornjeva itd. Za takva područja gradskih dominanti uzrađeni su, uz ostalo, cjeloviti aksonometrijski prikazi (Motovun⁹, ili je pripremljen detaljan crtež plohe trga s dispozicijom svih obodnih objekata i prevaljenim projekcijama okolnih pročelja (Draguč).

Ad B.5 Dijagramski i tablični prikazi

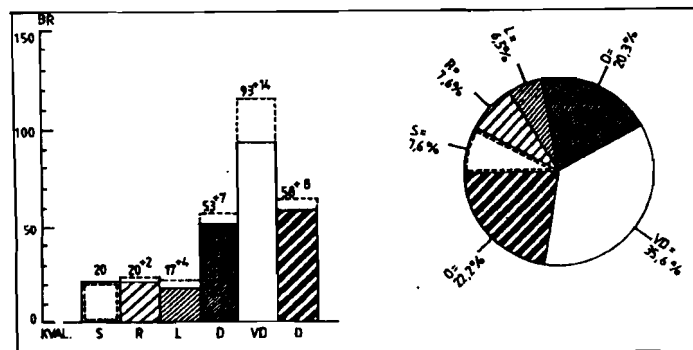
Uz već spomenute tematske karte koje pokazuju ocjenu ili opis pojedinog analitičkog sloja za svaki objekt u gradu, zbog sumarnog sagledavanja rezultata terenskih urbanoloških istraživanja priređena je i dijagramska, odnosno tablična sistematizacija numeričkih vrijednosti.

Tako se na blok-dijagramu u točnim geometrijskim odnosima može prikazati, primjerice, broj objekata prema etažnim kategorijama (P, P+1...), ili građevno stanje, također na grafički diferentnim dijagramima, dok se relativni odnosi (%) pojedinih kvalitativnih grupa prikazuju na kružnom dijagramu "isječcima" odgovarajuće veličine.

Slika 12.
Sumarni dijagramski prikaz katnosti za grad Motovun, stanje 1989.
(izradio Z. Karač)

Slika 13.
Sumarni dijagramski prikaz građevnog stanja za grad Motovun, stanje 1989.
(izradio: Z. Karač)

Tablična sistematizacija tih istih podataka omogućuje "preklapanje" pojedinih analitičkih kategorija, pa je, primjerice, moguće pregledno iskazati broj objekata određene katnosti u odnosu prema njihovu građevnom stanju, spomeničkoj vrijednosti, strukturi vlasništva itd.

U numeričkom dijelu "Atlasa" za svako je pojedino naselje iskazan cijeli niz urbanoloških veličina, kao što je ukupan broj objekata u naselju, ukupna razvijena površina svih zgrada, prosječna površina objekta, prosječan broj etaža, prosječna površina izgrađenosti parcele i mnoštvo drugih relevantnih pokazatelja, ovisno o specifičnim karakteristikama svakog naselja.

Neke numeričke veličine, kao što su demografski podaci o kretanju broja stanovnika, prezentirani su putem linijskih krivuljnih dijagrama, koji u svojim tjemanim točkama pokazuju apsolutni broj stanovnika za svaku popisnu godinu, kao i tendencije rasta ili pada u međupopisnim razdobljima. Na istim su dijagramima diferencirani podaci za samo centralno naselje, dok se na posebnoj krivulji prikazuje kretanje populacije u ruralnom zaleđu. Superponiranjem krivulja za više gradova pojedine regionalne cjeline (npr. Pazinštine) dobiva se dijagram općih populacijskih trendova za promatrani prostor u određenom vremenskom razdoblju.

Ad B.6 Fotografiska i fotogrametrijska dokumentacija

Sastavni je dio "Urbanološkog atlasa" i selektivni album fotografija s iscrpnim prikazom detalja i cjeline svake aglomeracije u trenutku istraživanja. Komplementarnu zbirku fotodokumentacije čine prikupljene arhivske fotografije i stare razglednice, o čemu je već bilo riječi. Posebno vrijedna i dosad gotovo neiskorištena građa može se naći u fondovima geodetskih službi, gdje se čuvaju okomite aerofotogrametrijske snimke svih naselja snimanih u posljednjih nekoliko desetljeća za izradu karata, i to prema unificiranim tehničkim standardima, sa sukladnim visinama snimanja, istim komparabilnim mjerilima itd.⁷ Za određeni broj naročito vrijednih i naročito složenih repernih objekata postoje i fotogrametrijski nacrti pročelja, detalja ili konstruktivnih elemenata.

Ad B.7 Komplementarna građa

Arhitektonska dokumentacija

Urbanološka analiza pojedinih naseobinskih aglomeracija neposredno se nadovezuje na paralelne programe i znanstvene obrade arhitektonskih istraživanja pojedinačnih objekata istaknutog koluturno-povijesnog značenja (crkve, utvrde, palače), a posebno na sustavna arhitektonska snimanja cjeline povijesnih naselja što se u Hrvatskoj kontinuirano provode već nekoliko desetljeća.⁸ Na taj se način rad na urbanološkoj problematici bitno nadopunjuje i povezuje s elaboriranjem građevne strukture naselja, respektirajući svaki pojedini objekt kao sastavni dio urbane cjeline. Za neke izdvojene ansamble (primjerice Sv. Petar u Šumi) upravo je arhitektonska elaboracija, upotpunjena odgovarajućom grafičkom dokumentacijom, korištena kao primarna građa i u "Urbanološkom atlasu".

Budući da je fond raspoložive analitičke dokumentacije za područje središnje Istre za sada obrađen po preliminarno formuliranom modelu "Atlasa", može se očekivati da će se tek daljim radom na tom projektu jasno fiksirati kriteriji obrade urbanološke građe, koji bi bili aplikativni i za druge regionalne cjeline Hrvatske.

Bilješke

¹ Rad na temi financiralo je Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske u sklopu projekta: "Istraživanje elemenata za formiranje znanstvene osnove prostornog planiranja i poboljšanja životne sredine u Hrvatskoj" (šifra 1.06.03); potprojekt: "Istraživanje elemenata strukture prostora za formuliranje opće teorije prostornog planiranja" (šifra 1.06.03.01.02). Od 1991. godine rad na toj temi nastavljen je u sklopu novoprijavljenog projekta: "Istraživanje elemenata za teoriju prostornog uređenja Hrvatske" (šifra 2-13-108), zadatak 5: "Razvoj gradova Hrvatske". Glavni je istaživač na projektu prof. dr. Ante Marinović-Uzelac, a voditelj je zadatka autor ovog priopćenja.

² Glavni su arhivski fondovi starih fotografija: Zbirka fotografija Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb; Fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Zagreb; Za stare razglednice vrijedno je uputiti na ove fondove: Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Zbirka razglednica Povijesnog muzeja Hrvatske, Zbirka razglednica Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu.

³ Najbogatiji su fondovi starih zemljopisnih karata: Zbirka geografskih karata Arhiva Hrvatske, Zbirka zemljopisnih karata i atlasa Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Kartografska zbirka Povijesnog muzeja Hrvatske. Vrlo iscrpan katalog arhivske kartografske građe publicirala je Ankica Pandžić: "Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske", PMH, MUO, Zagreb, 1988.

⁴ Stari katastarski planovi Istre čuvaju se u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju Historijskog arhiva u Splitu. Dio kartografske katastarske građe publiciran je u novije vrijeme u reprezentativnom katalogu: "Blago Hrvatske iz arhiva mapa za Istru i Dalmaciju" (uredio: S. Piplović, Historijski arhiv, Split, 1992).

⁵ Uz nekoliko publiciranih knjiga za starija popisna razdoblja, služili smo se i vrlo pouzdanim sumarnim rezultatima Državnih popisa, koje je objavio M. Korenčić u publikaciji "Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971", Djela JAZU, k. 54, Zagreb, 1979.

⁶ Cjelokupan fond sekcija Osnovne državne karte (ODK) za područje Istre deponiran je u Arhivu geodetske dokumentacije Republičke geodetske uprave u Zagrebu.

⁷ Aerofotografske ploče za područje cijele Hrvatske čuvaju se u zatvorenom fondu Republičke geodetske uprave u Zagrebu, a moguće je njima se koristiti pod posebnim uvjetima, samo u svrhu znanstvenoga rada. Dio građe deponiran je i u Vojnogeografskom institutu u Beogradu.

⁸ Sustavna arhitektonska snimanja povijesnih gradova Istre od 1964. godine provodi Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu. Još od prvih poslijeratnih godina parcijalna snimanja graditeljske baštine Istre s ekipama studenata Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu provodi i prof. dr. Andre Mohorovičić, a od sedamdesetih godina sustavnim snimanjima istarskih gradova u sklopu Katedre za teoriju i povijest arhitekture i umjetnosti rukovodi prof. dr. Vladimir Bedenko.

Summary

PROLEGOMENA FOR THE URBANISTIC ATLAS OF CROATIA

Bruno Milić

Within the research project about the town-planning history of Croatia, rich cartographic and other study material which was elaborated at the Chair of town-planning and its institute during many years, especially for the problems concerning the towns in Istria, was collected and systematized. This is considerably completed by the new town-planning studies and analytic surveys, so that it is possible to synthesize and present the entire material through one so-called "Urbanistic atlas of Croatia". According to the preliminary scheme of the structure in this atlas should be included all relevant archive, analytic and prospectus data, at the first place through maps, plans, drawings, diagrams and tables. During last three years, in concordance with such concept the research was concentrated on the urbanistic elaboration of the historic places and towns in the district of Pazin, as a segment and key study for the general atlas of Croatia. Very comprehensive work on the cartographic material, which is partly shown in this report was elaborated by the assistant Zlatko Karač, as author. With corresponding supplements and textual commentary this study is as a complete unit ready for publishing.